

เจ้าแม่เกาะจิก : ระบบความเชื่อในชุมชนประมง

ปรารภนา จันทรพันธุ์

ความกลัวและความไม่รู้เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อ และความเชื่อก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนาในสังคมมนุษย์สมัยโบราณ (Primitive Society) อย่างไรก็ตามแม้ปัจจุบันนี้วิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้าไปมาก แต่มนุษย์ก็ยังมีพฤติกรรมแสดงออกทางความเชื่อกันอยู่ (ภิญญ จิตต์ธรรม 2522 : 2) ในสังคมไทยก็เช่นกัน ความเชื่อเรื่องผีปรากฏอยู่ในสังคมทุกระดับ เพียงแต่เปลี่ยนรูปร่าง ชื่อเสียงให้เป็นที่เหมาะสมและตอบสนองความรู้สึกของคนในพื้นที่ที่ใกล้ชิดกับผีเหล่านั้นมากที่สุด โดยเฉพาะสังคมชนบท ซึ่งมีความใกล้ชิดและสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นทั้งระหว่างผู้คนที่อยู่ร่วมกันในชุมชนเดียวกัน และระหว่างคนกับธรรมชาติ เนื่องจากเป็นสังคมที่ยังต้องพึ่งพิงธรรมชาติในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ อันเป็นลักษณะสังคมที่เอื้อให้ความเชื่อในเรื่องผีหรืออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนและมีบทบาทอยู่ในชีวิตประจำวันของพวกเขา ลักษณะสังคมแบบนี้ส่วนใหญ่มักนิยมนิยามถึงสังคมที่ทำการเกษตรกรรมแบบเพาะปลูกบนดิน แต่ Raymond Firth ได้หมายรวมถึงวิถีชีวิตชาวชนบทแบบอื่นด้วย เช่น ชาวประมง

สังคมประมงเป็นสังคมที่แบบแผนการผลิตต้องมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ขณะที่สถานะเศรษฐกิจของชุมชนประมงต้องพึ่งพาธรรมชาติสูง จึงทำให้เกิดความไม่แน่นอนในการประกอบอาชีพประมง เพราะสัตว์น้ำเป็นวัตถุดิบที่ได้จากธรรมชาติ ซึ่งเปลี่ยนแปลงผันผวนตามสภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นฤดูกาล ความอุดมสมบูรณ์ และอีกหลายสาเหตุ การที่ระบบเศรษฐกิจต้องพึ่งพาธรรมชาติสูง ทำให้ชาวประมงต้องพยายามหาสิ่งยึดเหนี่ยวหรือเป็นที่พึ่งในยามที่เกิดความไม่แน่นอนในการผลิตอาหารซึ่งเป็นลักษณะสากลที่พบได้ทั่วไปในสังคมแบบนี้ ที่พึ่งหรือที่ยึดเหนี่ยวของคนกลุ่มเหล่านี้ก็คือ อำนาจเหนือธรรมชาติ ด้วยการให้คำอธิบายว่า ความไม่แน่นอนที่เกิดขึ้นในการประกอบอาชีพนั้นเป็นสิ่งที่เกิดจากการกระทำของเทพเจ้าหรือผีบันดาลให้เป็นไป

บทความฉบับนี้มุ่งเสนอถึงบทบาทของความเชื่อ ซึ่งยังคงทำหน้าที่ต่อสังคมประมงขนาดเล็กที่ระบบเศรษฐกิจยังเป็นแบบใกล้ชิดและต้องพึ่งพาธรรมชาติ โดยพิจารณาถึงการปรับตัวของคนสองกลุ่มชาติพันธุ์ที่มาอยู่ร่วมกัน คือ กลุ่มชาวจีนและชาวไทยที่มีการผสมกลมกลืนของความเชื่อ ขณะเดียวกันส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในสังคม และส่งผลต่อความคิดและโลกทัศน์ที่กลุ่มคนมีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติด้วย

เกาะจิก : พื้นที่แห่งการผสมผสานทางชาติพันธุ์

จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ทำให้ทราบว่ากลุ่มชุมชนที่มีการประกอบอาชีพประมงในประเทศไทยนั้นส่วนใหญ่เป็นชาวจีน หรือไม่ก็มีการผสมผสานระหว่างกลุ่มชาวจีนกับกลุ่มชาติ

พันธุ์อื่น ๆ การเข้ามาในประเทศไทยของคนจีนในระยะแรกอาจเป็นการติดต่อทางเศรษฐกิจด้านการค้าสำเภา แต่เมื่อชาวจีนตั้งหลักปักฐานในประเทศไทยมากขึ้นก็เริ่มอยู่ติดที่และมีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม พวกที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่ติดทะเลก็มักจะทำมาหากินโดยยึดอาชีพประมง เนื่องจากมีความชำนาญ เพราะหากศึกษาเปรียบเทียบสภาพภูมิประเทศของแหล่งที่มาของชาวจีนกับสภาพแผ่นดินไทยแล้ว บริเวณแหล่งที่มาของชาวจีนเหล่านี้เป็นเขตพื้นที่ราบลุ่มติดชายฝั่งทะเล มีชุมชนในเขตพื้นที่ตอนในและเป็นเขตปากแม่น้ำสำคัญหลายสาย เป็นที่ราบลุ่มน้ำเค็มเข้าถึง สัตว์น้ำชุกชุมเหมาะแก่การประกอบอาชีพพื้นฐานทั้งการเกษตรและการประมง ปัจจัยพื้นฐานทั้งลักษณะธรรมชาติและประสบการณ์ในการดัดแปลงธรรมชาติเพื่อการประกอบอาชีพที่สัมพันธ์ต่อกันนี้ ย่อมเป็นแรงกระตุ้นสำคัญชนิดหนึ่งที่ช่วยให้ชาวจีนตัดสินใจเคลื่อนย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในประเทศไทยมากขึ้น (วินัย พงศรีเพียร 2532 : 43-44) ชาวบ้านที่เกาะจิกส่วนใหญ่ก็เป็นชาวจีนที่มามีตั้งรกรากทำประมงอยู่ที่นี่ ปัจจุบันเด็ก ๆ ในเกาะทั้งที่เป็นคนไทยและคนจีนยังเรียกสถานภาพบางอย่างแบบจีน เช่น เจ้ กัง เฮีย อี ฯลฯ

ข้อมูลเกี่ยวกับเกาะจิกปรากฏอยู่ในหนังสือ “เสด็จประพาสจันทบุรี” พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวถึงระยะทางที่เสด็จประพาสจันทบุรี เมื่อปีขวด จุลศักราช 1238 (พ.ศ. 2419) ความว่า “... ได้ลงเรืออรรคราชวรเดช มีกรมอัคร คือ กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ ซึ่งเลื่อนกรมใหม่แปลกมาองค์หนึ่ง ... 4 โมงถึงเกาะนมสาว แหลมสิงห์ ปากอ่าวเมืองจันทบุรี ... อนึ่ง ตามฝั่งจันทบุรีนี้ เห็นเขาสะพานปั้งอยู่ตลอดมา เรามาถึงที่นี้เวลาเที่ยง เห็นวิวงามนัก ดูเกาะเป็นท่งที่ขอบกล เกาะกังม ๗ แต่เสียที่น้อยนัก แล้วห่างไป ... ที่นี้เป็นปากน้ำเมืองขลุง เขาเรียกว่าปากน้ำเวน มีเกาะจิกอยู่ตรงหน้า เหมือนลับแล มีเกาะเล็กอยู่อีก 2 เกาะติดกันไป ต่อมานั้นบางกระดาน...”

นอกจากนี้ในจดหมายเหตุความทรงจำสมัยฝรั่งเศสยึดจันทบุรี ตั้งแต่ พ.ศ. 2436 - พ.ศ. 2447 ยังมีการบันทึกถึงเกาะจิกว่า “เป็นเกาะที่สำคัญตั้งอยู่ชายทะเล มีราษฎรตั้งบ้านเรือนกันอย่างคับคั่งหนาแน่น และโดยมากประกอบอาชีพทางการประมง ... เมื่อสมัยฝรั่งเศสยังตั้งกองทหารอยู่ที่จันทบุรี ทางกองทัพเรือฝ่ายไทยเราก็ได้ย้ายทหารเรือที่ประจำอยู่ที่จันทบุรีมาไว้ที่เกาะจิกนี้ส่วนหนึ่ง” (หลวงสาครศุขเขตต์ 2515 : 666-667) จากข้อมูลดังที่ได้กล่าวมาแล้วทำให้ทราบว่าการที่เกาะจิกนั้นมาคนมาตั้งรกรากอยู่นานอย่างน้อยก็กว่าร้อยปี

ผู้คนบนเกาะจิกส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน และมีอีกส่วนหนึ่งเป็นคนไทย ภาษาพูดที่ใช้มีทั้งไทยและจีน เพราะในอดีตมีคนจีนหลายกลุ่มมาตั้งรกรากบนเกาะนี้ เช่น จีนไหหลำ ซึ่งมีจำนวนมากที่สุด รองลงมาเป็นแต้จิ๋ว โดยเดินทางมาทางเรือสำเภาและเห็นว่าสภาพภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมของเกาะมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำ จึงลงหลักปักฐานตามชายฝั่งเพื่ออาศัยจอดเรือและประกอบกิจการประมง เช่น ทำโป๊ะ โพงพางหรือเปิดกิจการรับซื้อสัตว์น้ำ

อาชีพเหล่านี้ล้วนเป็นอาชีพที่ต้องการแรงงานค่อนข้างมาก ชาวจีนจึงได้แต่งงานกับชาวไทยที่อยู่ทีเกาะ รวมทั้งชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่หลังไหลเข้ามาทำประมงที่เกาะ ชายชาวเกาะจึงมักได้ภรรยาจากคนในชุมชนใกล้เคียง แรก ๆ การแต่งงานจึงเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ในการประกอบอาชีพเป็นหลัก และเป็นการแต่งงานนอกกลุ่ม แต่เมื่อมีคนเข้ามาอาศัยมากขึ้น การแต่งงานก็กลายเป็นการแต่งงานกับคนในเกาะมากกว่าแทน เพราะต้องอยู่ติดที่เพื่อทำประมง ไม่ได้ออกไปติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกมากนัก

แม้ว่าในปัจจุบันการทำประมงของชาวเกาะไม่ได้คึกคักดังในอดีต แต่ส่วนใหญ่ชาวบ้านก็ยังคงประกอบอาชีพนี้กันอยู่มาก และหลากหลายรูปแบบ ทั้งประมงชายฝั่ง ได้แก่ การทำนากุ้ง การเลี้ยงปลาในกระชัง การทำโป๊ะ และการทำประมงในทะเล เช่น การทำลอบปลาหมึก ลอบปลาเก๋า โพงพาง อวนลอย อวนลาก รวมไปถึงใช้เบ็ดตกปลา และใช้ไฟล่อตกปลาหมึก ซึ่งเป็นกิจกรรมที่หมุนเวียนทำได้ทั้งปี ดังตาราง

ตารางที่ 1 ปริมาณสัตว์น้ำและลักษณะกิจกรรมการประมงของชาวเกาะในแต่ละเดือน

เดือน	กิจกรรม
มกราคม	พอจะมีปลาหมึก (น้อย) ทำลอบปลาหมึก
กุมภาพันธ์	พอจะมีปลาหมึก (น้อย) ทำลอบปลาหมึก
มีนาคม	ปลาหมึกน้อยลงมาก ทำลอบหมึกได้บ้าง
เมษายน	น้ำเริ่มร้อน ไม่มีปลาหมึก หยุดทำลอบปลาหมึกและเริ่มทำอวนกุ้ง
พฤษภาคม	เริ่มเกิดคลื่น ทำอวนกุ้งดี หยุดทำลอบปลาหมึก
มิถุนายน	ทำอวนลอยกุ้ง
กรกฎาคม	ทำอวนลอยกุ้ง
สิงหาคม	ทำอวนลอยกุ้ง และเริ่มกลับมาทำลอบปลาหมึกด้วย
กันยายน	ปลาหมึกชุมสุดเพราะทะเลไม่มีคลื่น (ทะเลหัวراب) เริ่มมีการทำอวนลอยปลา
ตุลาคม	ทำลอบปลาหมึก และอวนลอยปลา
พฤศจิกายน	ทำลอบปลาหมึก
ธันวาคม	ทำลอบปลาหมึก

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลในชุมชน

นอกจากนี้ยังมีบางคนที่มีการรับซื้อสัตว์น้ำด้วย ส่วนอาชีพอื่น ๆ ที่พบเห็น ก็มีพวกรับจ้างซ่อมอวน เฝ้าปลา ให้อาหารปลา วังเรือโดยสาร ข้าราชการ ทำสวนยาง และค้าขายของชำ

เจ้าแม่เกาะจิก เทพธิดาแห่งทะเล มีเจ้าที่ : การผสมผสานทางความเชื่อ

ชาวบ้านเกาะจิกนับถือศาสนาพุทธกันทุกครัวเรือนมาเป็นเวลาช้านาน และยังคงมีการปฏิบัติศาสนกิจกันอยู่เป็นประจำ แม้ว่าในอดีตชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนจีน แต่ปัจจุบันก็ผสมกลมกลืนกันจนแยกไม่ออก บ้านไหนที่มีเชื้อจีนก็จะมีการไหว้บรรพบุรุษ แต่ก็จะไม่ขัดกับการนับถือศาสนาพุทธ เวลามีการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาก็ยังมาเข้าร่วมอย่างสม่ำเสมอเพราะถือว่าเป็นงานบุญร่วมกันของคนทั้งหมู่บ้าน ทุกคนจึงช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นอย่างดี โดยมารวมตัวกันที่วัด แต่นอกจากความเชื่อถือศรัทธาในพุทธศาสนาแล้วชาวเกาะจิกยังมีความเชื่อในเรื่องผี เจ้าที่เจ้าทาง หรือเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่าง ๆ อีกหลายองค์

ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในยุคแรก ได้พกพาลักษณะเด่นที่สำคัญของชาวจีนประการหนึ่งเข้ามาด้วย นั่นก็คือ การนับถือผีสงและเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ไหนก็มีการสร้างศาลเจ้าหรือศาลเล็ก ๆ ไว้แสดงการเคารพบูชาเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเองนับถือ บนเกาะจิกปรากฏศาลเจ้าหลังเล็กหลังใหญ่มากมาย ไม่นับรวมการสร้างศาลตามใต้ต้นไม้ และการนับถือแม่ย่านางเรือ ชาวบ้านทั้งไทยและจีนต่างก็เคารพนับถือเจ้าพ่อเจ้าแม่เหล่านี้แทบทั้งสิ้น และทุกคนต่างก็รู้ว่าเจ้าแต่ละองค์มีลำดับความสำคัญไม่เท่ากัน ที่สำคัญที่สุดคือเจ้าแม่เกาะจิก รองลงมาเป็นเจ้าพ่อเจ้าแม่อื่น ๆ ตามลำดับ ได้แก่

- **เจ้าพ่อมังกรหรือเจ้าพ่อพญานาค** มีการตั้งศาลมากกว่า 80 ปีแล้ว เป็นเจ้าที่มีผู้คนให้ความนับถือรองลงมาจากเจ้าแม่เกาะจิก ศาลเจ้าพ่อตั้งอยู่ด้านหน้าเกาะทางขวามือ เป็นทิศตรงข้ามกับศาลเจ้าแม่ ด้านในมีโต๊ะหมู่บูชา และกระถางธูปสำหรับจุดไหว้เจ้าพ่อ ด้านหน้ามีแท่นวางรูปปั้นมังกรและกระถางธูป ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเรียกว่าเจ้าพ่อเฉย ๆ
- **เจ้าพ่อแหลมเทียน** มีศาลเจ้าตั้งอยู่ด้านหลังของเกาะ ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเล่าว่า เจ้าพ่อแหลมเทียนเดิมเป็นเจ๊กพเนจรแล้วมาอยู่ด้านหลังเกาะตรงนั้นเป็นแหลมยื่นไปในทะเล มีต้นเทียนต้นหนึ่งขึ้นอยู่ปลายแหลม ผู้คนที่ไปหาปลาด้านหลังเกาะจะยกมือไหว้เจ้าพ่อแหลมเทียนทุกครั้ง และเมื่อ 20 กว่าปีก่อนก็ได้มีการย้ายศาลเข้ามาด้านใน สร้างเป็นศาลไม้เพื่อกันน้ำทะเลซัด ด้านในมีกระถางธูปและนางรำ รวมทั้งช้างม้า และพวงมาลัย ร้างทรงทำป้ายไปติดไว้ว่า ศาลเจ้าพ่อแก่งคอย แต่ไม่มีใครเรียก และยังคงเรียกว่าเจ้าพ่อแหลมเทียน
- **เจ้าแม่พิมพา** ตั้งอยู่ใกล้ศาลเจ้าพ่อมังกร มีบันไดทางขึ้นไปบนเขา เดิมศาลเคยอยู่ตีนเขาซึ่งมีต้นไม้ใหญ่ แต่มีชาวบ้านซึ่งไปบนแล้วตามที่บน แล้วมีเจ้ามาเข้าฝันบอกให้สร้างศาลให้ใหม่บนเขา ชาวบ้านผู้นั้นจึงได้จัดสร้างให้ตามความต้องการ ชาวบ้านบางคนยังบอกว่า มีเจ้าแม่สายบัวทองมาอาศัยอยู่ในศาลร่วมกับเจ้าแม่พิมพาดด้วย บางคนก็บอกว่าเป็นพี่น้องกัน แต่ไม่มีคนพูดถึงเจ้าแม่สายบัวทองมากนักเพราะไม่มีการสร้างศาลให้โดยเฉพาะ

- **เจ้าพ่อเขาจุมกิล** อยู่บริเวณหน้าผาด้านหลังศาลเจ้าแม่เกาะจิก ต้องปีนเขาขึ้นไปด้านบนจึงจะมองเห็น เดิมชื่อ **เจ้าพ่อโจ** แต่เปลี่ยนมาเป็นเจ้าพ่อเขาจุมกิลเนื่องเพราะรูปร่างของหน้าผาแห่งนี้ดูคล้ายหน้าลิง และมีจุมกียื่นออกมา เป็นศาลไม้เล็ก ๆ หลังคาสังกะสี ด้านในมีกระถางธูป และนางรำ ร่างทรงทำป้ายไปติดว่า **ศาลเจ้าพ่อมเหศวร** แต่ชาวบ้านยังคงเรียกว่าเจ้าพ่อบนเขา หรือเจ้าพ่อเขาจุมกิล เจ้าพ่อบนเขาถือเป็นเจ้าองค์เล็ก อยู่ในระดับเดียวกับเจ้าแม่พิมพา

ลักษณะความเชื่อที่สำคัญประการหนึ่งของชุมชนประมงทะเล ซึ่งส่วนใหญ่มีการผสมผสานระหว่างคนจีนและคนไทย คือความเชื่อในเจ้าแม่แห่งท้องทะเล ที่เรียกกันว่า **“เจ้าแม่ทับทิม”** ซึ่งเป็นเทพสตรีประจำอาชีพประมง สำหรับที่เกาะจิกไม่ปรากฏว่ามีศาลเจ้าแม่ทับทิม แต่มีเจ้าที่สำคัญที่สุดก็คือ **เจ้าแม่เกาะจิก** ซึ่งเป็นทั้งเจ้าที่เจ้าทาง เป็นเทพสตรีที่สำคัญประจำเกาะที่คอยคุ้มครอง ดูแลลูกหลาน และเป็นที่พึ่งทางใจเมื่อชาวประมงต้องออกทะเล

ชาวบ้านที่อยู่ที่นี่มาตั้งแต่รุ่นยายเล่าถึงประวัติของเจ้าแม่ให้ฟังว่า เจ้าแม่เกาะจิกเป็นแซกชื่อ**คริสมาเรีย** ชื่อไทยคือ **“ทับทิมทอง”** เป็นหญิงสาวสวยนุ่งเชียวหม่มเชียว เธอเดินทางมากับเรือสำเภาลำหนึ่ง (บนเรือมีผู้หญิงเพียงคนเดียวที่เหลือเป็นผู้ชายหมดแต่ไม่รู้ว่ามีกี่คน) เมื่อเรือแล่นผ่านเกาะจิกและมาจอด เธอจึงหนีออกจากเรือมาขึ้นฝั่งที่เกาะนี้และไม่ยอมไปไหนอีกเลย ในตอนนั้นเป็นเพียงศาลเพียงตาเล็ก ๆ บริเวณสะพานไม้ ซึ่งเป็นที่จอดเรือในอดีต แต่ต่อมาบริเวณนั้นเริ่มตื่นเงิน เรือเข้ามาจอดไม่ได้ คนจีนที่มีฐานะดี จึงสร้างศาลให้ใหม่ด้านล่าง (ที่ตั้งศาลปัจจุบัน)

ส่วนอีกตำนานหนึ่ง เป็นของร่างทรง (ซึ่งเป็นคนที่มาจากภาคอีสาน) เล่าว่า แต่เดิมมีพี่น้อง 2 สาว นั่งเรือมาด้วยกัน พอมาเห็นเกาะนี้คนพี่เลยมาอยู่ที่นี้ ส่วนคนน้องไปอยู่ที่เกาะแมว อ.แหลมสิงห์ จ.จันทบุรี เมื่อเจ้าแม่มาอยู่ที่นี้ตอนแรกอยู่ตรงสะพานไม้ ซึ่งเป็นแหล่งจอดเรือสำเภา แต่ท่าน همینซี้หนู จึงย้ายมาอยู่ท้ายเกาะ (ที่ตั้งศาลปัจจุบัน) นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงอิทธิฤทธิ์ของเจ้าแม่ ที่เคยคลบันดาลให้เรือขายหมูล่มตรงหน้าเกาะ เพราะเจ้าแม่ไม่ชอบหมู การช่วยเหลือคนที่จมน้ำอยู่กลางทะเล แล้วได้นึกถึงเจ้าแม่ขอให้มาช่วย การถือเทียนเดินฝ่าพายุโดยเทียนไม้ดับ เป็นต้น ชาวบ้านส่วนใหญ่เชื่อในตำนานการเกิดเจ้าแม่อันแรกมากกว่า เพราะเห็นว่าผู้เล่าเป็นคนเก่าคนแก่ของเกาะ อยู่ที่นี่มาตั้งแต่เกิด ส่วนตำนานที่ 2 ผู้เล่า (ซึ่งเป็นร่างทรง) ย้ายมาจากที่อื่น ชาวบ้านจึงคิดว่าอาจจะไม่รู้ข้อมูลที่แท้จริง

จากลักษณะที่กล่าวมาพบว่า ระบบความเชื่อที่เกี่ยวกับเจ้าแม่เกาะจิกหลายประการมีความสอดคล้องกับเจ้าแม่ที่ชาวจีนบางกลุ่มเชื่อเช่นกัน ความเชื่อเกี่ยวกับขุนเถ้าเซียม่า (ศาลเจ้าแม่ทับทิม) ตั้งอยู่ที่คลองมหาสวัสดิ์ มีการตั้งรูปเคารพขุนเถ้ามาคู่กับเจ้าแม่กวนอิม เจ้าแม่องค์นี้เกิดขึ้นอย่างไรไม่ปรากฏเรื่องราวแน่ชัด แต่ผู้เฒ่าศาลได้ให้ข้อมูลว่า ศาลเจ้าขุนเถ้าเซียม่านั้น เดิมตั้งอยู่ตรงวัดใหม่ภาวนา “เมื่อมีเรือบรรทุกหมูมา เรือจะล่มตรงนั้นทุกครั้ง และผู้ขายหมูในบริเวณ

นั้นต่างลุ่มปวยเนื่อง ๆ เมื่อทรงเจ้าแล้วถาม ได้ความว่าเจ้าแม่ปูนเถ่าม่าไม่ชอบหมูเพราะเป็นอิสลาม (พรพรรณ จันทโรนานนท์ 2533 : 72) ความเชื่อนี้สอดคล้องกับความเชื่อเจ้าแม่เกาะจิกที่กล่าวตรงกันว่าเจ้าแม่เป็นแขก เรื่องมีเรื่องหมูมาลุ่ม ก็เป็นเรื่องที่ชาวบ้านเกาะจิกว่าเคยเกิดขึ้นที่เกาะจิกเช่นกัน จึงเป็นไปได้ว่าความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิกอาจจะเป็นความเชื่อเดียวกับเจ้าแม่ปูนเถ่าเซียม่า เพียงแต่ชื่อต่างกัน เพราะชาวบ้านต้องการใช้ชื่อเจ้าแม่เกาะจิก เพื่อเป็นการบอกถึงลักษณะความเป็นกลุ่มก้อนหรือเอกภาพของชุมชน นอกจากนี้กลุ่มคนที่นับถือเจ้าแม่ปูนเถ่าเซียม่า อาจจะเป็นกลุ่มคนจีนที่อพยพมาจากที่เดียวกับกลุ่มคนจีนที่เกาะจิกซึ่งเป็นจีนไหหลำ แล้วได้นำความเชื่อในเทพเจ้าที่กลุ่มของตนนับถือมาด้วย เมื่อเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ก็ได้มีการถ่ายทอดเรื่องราวจากที่ตนเองเคยรู้มา ประกอบกับมีการสร้างศาลเจ้าขึ้นเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจของกลุ่มของตน แม้ว่าชาวเกาะจิกจะเคารพเจ้าแม่เกาะจิกในฐานะเทพประจำชุมชนมากกว่าจะมองว่าเป็นเทพแห่งท้องทะเล แต่เรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าแม่ก็มีความใกล้เคียงกับความเชื่อในเทพมาจู่หรือเจ้าแม่ทับทิม เนื่องจากเทพเทียนโหว้ชัยบ้อของชาวแต้จิ๋ว หรือเทพมาจู่ของชาวฮกเกี้ยน เทพจุยโบยเนี้ยวของชาวไหหลำก็ล้วนแต่เรียกเป็นชื่อไทยว่าเจ้าแม่ทับทิมทั้งสิ้น (ดูตาราง 2 ประกอบ)

ตารางที่ 2 ความเชื่อในเทพเจ้าของชาวจีนแต่ละกลุ่ม

กลุ่มชาวจีน	พื้นเพ / อาชีพ	เทพบุรุษ	เทพท้องถิ่น	เทพสตรี
กวางตุ้ง	มาจากตอนกลางของมณฑล กวางตุ้ง มีกวางโจวเป็นเมืองเอก มีฝีมือด้านการค้าและงานช่าง	--	ตี้โถว	--
แต้จิ๋ว	มาจากทางตะวันออกเฉียงเหนือ ของมณฑลกวางตุ้ง มีฝีมือด้านการ เกษตรและการค้า	เทพ มัง กร เจียว	ตี้เถ่าเล่าเอี้ย	เทียนโหว้ชัยบ้อ (เทพมาจู่)
ไหหลำ	มาจากเกาะไหหลำ มีฝีมือด้านต่อเรือ ทำน้ำตาล มะพร้าว และงานช่าง	ปูนเถ่ากง	--	จุยโบ้ยเนี้ยว (เจ้าแม่ทับทิม)
แคะ	ชาวยุทธ์ที่หนีสงครามจากพวกมอง โกล อยู่ในเขตแห้งแล้ง มักทำงานรับจ้างนอกถิ่นฐาน	ตี้โถวกง	--	--
ฮกเกี้ยน	มาจากทางใต้ของมณฑลฟู เกี้ยน มีฝีมือด้านการทำเหมืองแร่	โจวซือกง	ตี้โถวกง	เทียนโหว้ชัยบ้อ (เทพมาจู่)

ที่มา : จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านประกอบกับข้อมูลเอกสาร

คนจีนที่อพยพเข้ามาในเมืองไทยนั้นมีหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มก็จะมี ความเชื่อในเจ้าแต่ละองค์ไม่เหมือนกัน กลุ่มที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่เกาะจิกมี 2 พวก คือ แต่จิวและไหหลำ ความเชื่อของชาวแต่จิวจะเชื่อในเทพเจ้าที่เป็นผู้ชายคือ เทพมังกรเขียว ส่วนเทพสตรีคือ เทียนไห้วเซียบ้อ ในขณะที่จีนไหหลำจะเชื่อในเทพเจ้าที่เรียกว่าปุนเถ่ากง และมีเทพสตรีคือ จุยโบยเนี้ยว ส่วนเจ้าแม่ปุนเถ่าเซียบ้อคือเทพสตรีที่คู่กับปุนเถ่ากง ซึ่งเป็นเทพที่ชาวจีนไหหลำนับถือตนเอง ดังนั้นเจ้าแม่ปุนเถ่าเซียบ้อที่คลองมหาสวัสดิ์จึงน่าจะเป็ความเชื่อของกลุ่มชาวจีนไหหลำ ซึ่งสอดคล้องกับที่เกาะจิกก็มีชาวไหหลำเป็นคนกลุ่มใหญ่ เทพมังกรเขียวของชาวแต่จิวอาจคลี่คลายมาเป็นเจ้าพ่อมังกร ขณะที่เจ้าแม่จุยโบยเนี้ยวและปุนเถ่าเซียบ้อซึ่งเป็นเทพสตรีทั้งคู่ ก็อาจคลี่คลายไปเป็นเจ้าแม่เกาะจิกเพียงองค์เดียว ชาวเกาะจิกจึงมีเทพเจ้าทั้งชายและหญิง แต่มีการปรับตัวผสมผสานเข้ากับ ความเชื่อของคนไทยที่อยู่บนเกาะแต่แรกด้วย

ลักษณะความเชื่อของชาวจีนและการให้ความสำคัญกับเทพเจ้าแต่ละองค์นั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการทั้งความรู้สึกส่วนตัวของผู้คน และความรู้สึกร่วมกันของคนในชุมชนว่าให้ความสำคัญกับเทพแต่ละองค์มากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ฐานะหรือความมีอำนาจของเทพแต่ละองค์ก็ขึ้นอยู่กับลักษณะวิถีการดำเนินชีวิตและสภาพแวดล้อมของชุมชนนั้น ความเชื่อในเจ้าแม่ผู้ให้ความคุ้มครอง กับความเชื่อในเจ้าที่เจ้าทางจึงได้ผสมผสานกันผนวกกับการใช้ชื่อเจ้าแม่เกาะจิกจะทำให้ชาวเกาะจิกทุกคนรู้สึกถึงความมั่นคงของชุมชนของตนมากขึ้น แม้ว่าจะมีการผสมผสานกับชาวไทยที่เข้าไปอยู่ที่เกาะด้วย แต่ความเชื่อในเจ้าแม่ก็ยังคงเหนียวแน่นอยู่ และคนไทยซึ่งเป็นกลุ่มที่มีจำนวนน้อยกว่า เมื่อเข้าไปอยู่แล้วก็หนีไม่พ้นที่จะต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกับคนจีน ความเชื่อในเจ้าที่ผู้คุ้มครองหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงเข้ากันได้กับเทพเจ้าของชาวจีน เมื่อมีความกลมกลืนและเข้ากันได้ รูปแบบที่ปรากฏออกมาจึงกลายเป็นเทพเจ้าแห่งท้องทะเลที่ชาวจีนเคารพนับถือในชื่อเจ้าแม่เกาะจิก ซึ่งเป็นทั้งเทพเจ้าของชาวบ้านที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจไปพร้อม ๆ กับการเป็นเจ้าที่เจ้าทางที่คอยดูแลลูกบ้านทุกคน

ร่างทรง : ภาวะของความจำเป็นในระบบความเชื่อ

แต่เดิมชาวบ้านเกาะจิกไม่มีพิธีเข้าทรงและไม่มีร่างทรงโดยเฉพาะ จะมีเพียงตัวเจ้าแม่เกาะจิกเท่านั้นที่ชาวบ้านเคารพนับถือและสักการะกันเป็นประจำ การติดต่อของเจ้าแม่กับชาวบ้านเพิ่งจะมาเริ่มมีเมื่อประมาณ 40 กว่าปีมานี้ ชาวบ้านเกาะจิกเชื่อว่าหากเจ้าแม่ต้องการติดต่อกับใครก็定会เข้าร่างคนนั้น อาจไปเข้าฝันหรือแสดงอิทธิฤทธิ์กับคนนั้นโดยตรง ซึ่งเป็นการติดต่อกับแบบตัวต่อตัวมากกว่าที่จะเป็นการติดต่อกับคนทั้งหมู่บ้าน ช่วงที่ได้เริ่มมีการประทับทรงบ่อยขึ้น ซึ่งเป็นช่วงที่มีความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจเป็นอย่างยิ่ง เจ้าแม่เริ่มประทับที่ร่างเดียวเป็นประจำ เมื่อชาวบ้านมีปัญหาที่ต้องการติดต่อกับเจ้าแม่เป็นส่วนตัวก็อาจจะขอให้เจ้าแม่เข้าทรงเพื่อพูดคุย

ตัวต่อตัวได้ นอกเหนือจากหากเจ้าแม่ต้องการบอกข่าวลูกหลานก็มาโดยไม่มีใครขอ การที่มีการเข้าทรงของเจ้าแม่บ่อยครั้งขึ้นจนมีร่างทรงเป็นประจำอาจมองได้ว่า ช่วงนี้เป็นช่วงที่มีคนอื่นจากข้างนอกเข้ามาที่เกาะจิกมาก มีการตั้งถิ่นฐานอย่างหนาแน่น คนบนเกาะเองก็ไม่ค่อยย้ายออกไปไหน ทำให้ต้องการความเด่นชัดของชุมชนสูง เพื่อแสดงความเป็นปึกแผ่นของชุมชน และเพื่อให้เกาะจิกเป็นที่รู้จักของเกาะอื่น ๆ หรือชุมชนใกล้เคียง จึงจำเป็นต้องมีวิธีการที่จะแสดงออกด้วยพฤติกรรมบางประการที่จะเป็นการนำเสนอชุมชนออกไปสู่ภายนอก และเวลานั้นความเชื่อเจ้าแม่เกาะจิกก็เป็นที่รู้จักกันดีโดยทั่วไปว่าเป็นเจ้าที่ประจำเกาะ เมื่อมีการเข้าทรงของเจ้าแม่ก็ยิ่งเป็นที่กล่าวขานกันมากขึ้น ชาวบ้านชุมชนใกล้เคียงหลายคนก็เข้ามาทำประมงหรือที่เคยมาไหว้เจ้าแม่เกาะจิก บางคนก็เห็นการเข้าทรงของเจ้าแม่ด้วย ก็อาจมีการเล่าต่อ ๆ กันไป ทำให้ความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิกขยายตัวออกไปมากขึ้น การเกิดร่างทรงที่แน่นอนขึ้นเป็นคนแรกบนเกาะจึงอาจเกิดจากความต้องการของคนส่วนใหญ่ในชุมชนด้วย ดังจะเห็นได้ว่าชาวบ้านเกาะจิกส่วนใหญ่เชื่อถือในร่างทรงคนนี้เป็นารเข้าทรงของเจ้าแม่เกาะจิกจริง ๆ

อย่างไรก็ตามหลังจากตำแหน่งร่างทรงถูกถ่ายทอดโดยการเลือกของเจ้าแม่ มาเป็นคนล่าสุด ซึ่งมีพฤติกรรมชอบดื่มเหล้าเมาอยู่เป็นประจำ ทำให้บทบาทของร่างทรงคนนี้ไม่เป็นที่เชื่อถือเท่าร่างทรงคนก่อน ซึ่งปกติเป็นคนไม่ดื่มเหล้า แต่จะดื่มเฉพาะตอนที่มิเจ้าแม่มาเข้าทรงเท่านั้น และไม่ได้มาเข้าบ่อยครั้งด้วย ความไม่น่าเชื่อถือที่เกิดกับร่างทรงคนล่าสุดนี้ เกิดจากพฤติกรรมส่วนตัวของร่างทรงเอง นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านอีกคนหนึ่งตั้งตนเองขึ้นเป็นร่างทรงเล็กอีกร่างหนึ่ง และยังเป็นคนที่ตามสามีมาจากชุมชนอื่นด้วย เมื่อมาอยู่ที่นี่ได้เข้าไปจัดการดูแลด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับศาลเจ้า เช่น เปลี่ยนป้ายศาลจากเจ้าพ่อแหลมเทียนเป็นเจ้าพ่อแก่งคอย และศาลเจ้าพ่อบนเขาก็ทำป้ายศาลเจ้าพ่อมเหศวรไปติด โดยไม่ทราบว่าเป็นเพราะอะไร ซึ่งแม้ว่าชาวบ้านจะไม่ได้ดำเนินแต่ไม่รู้ลึกเชื่อถือ เพราะคิดว่านางคงอยากเป็นร่างทรงเองมากกว่า ชาวบ้านยังได้ตั้งข้อสังเกตด้วยว่า ชื่อที่ร่างทรงเล็กนี้ชอบเอาไปติดนั้นเป็นชื่อเจ้าทางภาคอีสาน ซึ่งเป็นพื้นเพเดิมของนางด้วย โดยเมื่อสอบถามนางได้บอกว่าเป็นเจ้าองค์เดียวกัน จึงได้ทำป้ายชื่อไปติดไว้

ลักษณะดังที่กล่าวมานี้ อาจมองได้ว่าเป็นเพราะต้องการความยอมรับจากเพื่อนบ้านด้วย จึงพยายามเข้าไปมีบทบาทเกี่ยวกับเจ้าที่ชาวบ้านนับถือ หรืออาจเป็นความต้องการของตัวนางเอง ร่างทรงทั้งสองในปัจจุบันจึงมีสถานภาพต่างไปจากร่างอื่นที่เคยถูกเจ้าแม่ประทับ เพราะแต่เดิมมีลักษณะที่แสดงให้เห็นว่า ร่างทรงเป็นสิ่งที่มีความต้องการของคนในชุมชน มากกว่าที่จะเป็นความต้องการของปัจเจกบุคคลอย่างในปัจจุบัน อีกด้านหนึ่งหลายปีที่ผ่านมา ระบบเศรษฐกิจของชุมชนเกาะจิกค่อนข้างซบเซา ชาวบ้านส่วนใหญ่มักคุ้นเคยอยู่กับการทำมาหากินเป็นหลัก ขณะที่ร่างทรงปัจจุบันไม่ค่อยบอกกล่าวเรื่องการทำมาหากิน แต่จะหันไปทางดำเนินชีวิตชาวบ้านที่ไม่เชื่อร่างทรงว่าเป็นการทรงของเจ้าแม่จริง ๆ หรือเข้าทรงเพื่อต่อว่าคนที่ทะเลาะกัน ซึ่งเป็นเรื่องส่วนตัวของ

ชาวบ้านแต่ละคนมากกว่าเรื่องส่วนรวมของคนทั้งชุมชน ก็อาจเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยเชื่อถือคนทรงคนปัจจุบัน จากที่กล่าวมาจะมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของร่างทรงที่มีความเชื่อมโยงกับลักษณะของการประกอบอาชีพ กล่าวคือ ในช่วงที่ชุมชนเริ่มขยายตัวทางเศรษฐกิจในยุคแรก ๆ นั้น เป็นยุคที่ชาวบ้านประกอบอาชีพทำไร่เป็นหลัก ต้องใช้แรงงานคนมาก คนบนเกาะส่วนใหญ่ก็ทำไร่กันแทบทุกคน มีการรวมตัวของชุมชนอย่างเหนียวแน่น บทบาทของคนทรงในการบอกข่าวเกี่ยวกับส่วนรวมจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ชาวบ้านให้ความสนใจ รับรู้รับฟัง แต่เมื่อการประกอบอาชีพเปลี่ยนแปลงไปเป็นการทำนาถุ้ง หรือทำลอบดักปลาหมึก รวมทั้งกระชังปลา แม้จะเป็นการขยายตัวของการประกอบอาชีพแต่ก็เป็นการเปลี่ยนรูปแบบของกิจกรรมในการประกอบอาชีพทำให้มีลักษณะเป็นปัจเจกมากขึ้นกว่าเดิมที่ทำไร่เป็นกลุ่ม นอกเหนือจากการที่คนทรงมีพฤติกรรมส่วนตัวที่ทำให้ชาวบ้านไม่เชื่อถือ ประกอบกับการประกอบอาชีพที่เปลี่ยนไปเป็นปัจเจกชนมากขึ้นน่าจะมีผลให้บทบาทของคนทรงจำกัดขึ้น ชาวบ้านต่างคนต่างต้องทำมาหากินโดยให้ความสำคัญกับกิจกรรมในการประมงของตนเองเป็นหลักมากกว่าที่จะมารวมตัวกันเพื่อฟังเรื่องที่คนทรงจะพูด และเรื่องที่พูดในปัจจุบันก็เป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านมากกว่าจะเป็นการบอกข่าวเกี่ยวกับดินฟ้าอากาศหรือการทำมาหากิน การให้ความสำคัญกับการทำประมงของแต่ละครอบครัว และบทบาทของคนทรงจึงมีความสัมพันธ์กันอยู่ และแสดงให้เห็นว่ายังคนทรงแสดงบทบาทในทางดำเนิน หรือพูดเรื่องราวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างชาวบ้านมากเท่าไร การให้ความสำคัญหรือสนใจต่อพฤติกรรมการทรงเจ้าของคนในชุมชนก็ยิ่งลดลงตามไปด้วย

การติดต่อระหว่างเจ้าแม่เกาะจิกกับชาวบ้านในปัจจุบันจึงจึงมีลักษณะเป็นการติดต่อด้วยตนเองมากกว่าที่จะติดต่อผ่านร่างทรง สถานภาพและบทบาทของคนทรงจึงค่อนข้างจำกัด เพราะจะทำหน้าที่ตอบสนองในระดับปัจเจกบุคคลโดยเฉพาะ คนส่วนใหญ่มักไม่ได้ไปขอให้เจ้าแม่เข้าทรง แต่จะไปไหว้เจ้าแม่ที่ศาลเท่านั้น อย่างไรก็ตาม เรื่องที่มักไปขอให้เจ้าแม่เข้าทรงก็มักเป็นปัญหาส่วนตัวมากกว่าปัญหาทางเศรษฐกิจ เพราะหากเป็นเรื่องการทำประมง ชาวบ้านทุกคนมักขอให้เจ้าแม่ช่วยมากกว่าที่จะขอติดต่อกับเจ้าแม่ผ่านทางร่างทรง

ดังนั้นร่างทรงจึงมีบทบาทในการตอบสนองความต้องการในระดับปัจเจกบุคคล เฉพาะในเวลาปกติเท่านั้น แต่ในช่วงเวลาที่เป็นการจัดประเพณีหรือพิธีกรรมประจำปีเกี่ยวกับเจ้าแม่ ร่างทรงจะกลายเป็นเพียงแค่ชาวบ้านคนหนึ่งเท่านั้น ขณะที่บทบาทของคนทรงเริ่มจะน้อยลง การแสดงออกถึงความเคารพเจ้าแม่จะไปเพิ่มขึ้นในส่วนของการประกอบพิธีกรรมในงานประจำปีทั้ง 2 งาน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านจะแสดงความเคารพและตอบแทนต่อเจ้าแม่เกาะจิกได้โดยตรง ไม่ต้องผ่านคนทรง พร้อมทั้งเป็นสิ่งที่ทำให้คนจากชุมชนอื่นที่เข้ามาเห็นหรือร่วมงานเกิดความรู้สึกที่ดีต่อชุมชนและเจ้าแม่ แสดงถึงความสัมพันธ์และความสามัคคีของคนในชุมชน ซึ่งทั้ง 2 งานก็ยังคงเป็น

ประเพณีที่ทำต่อกันมาอย่างเหนียวแน่นและไม่มีทีท่าว่าจะถูกยกเลิกไปแต่อย่างใด ส่วนสถานการณ์ของคนทรงอาจะมีการเปลี่ยนแปลงไปได้อีกในอนาคต ท้ายที่สุดเมื่อความจำเป็นในการตอบสนองความต้องการระดับปัจเจกหมดลง ร่างทรงก็อาจจะกลายเป็นสิ่งไม่จำเป็นอีกต่อไป

เจ้าแม่เกาะจิกกับบทบาททางเพศ

การพิจารณาเจ้าแม่เกาะจิกโดยใช้มุมมองด้านบทบาททางเพศทำให้เห็นว่า ความสำคัญของความเชื่อสอดคล้องกับลักษณะของความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านบนเกาะ บทบาทของผู้ชายซึ่งต้องเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว มีค่านิยมที่สำคัญว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องเป็นหลักให้ครอบครัว โดยเฉพาะด้านการหาเงินมาใช้จ่าย และมองว่าผู้หญิงที่แต่งงานเข้ามาในชุมชนจะต้องลำบากกับความไม่แน่นอนในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต ดังนั้นสังคมจึงให้ความสำคัญกับผู้หญิงในชุมชนในฐานะภรรยาค่อนข้างมาก ซึ่งสอดคล้องกับระบบความเชื่อของชาวบ้านในแง่ของการยกย่องเพศหญิง เช่น ฐานะของเจ้าที่สำคัญบนเกาะ คือ ในความรู้สึกของชาวบ้านเจ้าแม่เกาะจิกมีฐานะสูงกว่าเจ้าพ่อมังกร ในการประกอบพิธีกรรมหรือประเพณีที่สำคัญต่าง ๆ ของคนในชุมชนจะมีการอัญเชิญเจ้าแม่เกาะจิกก่อนเจ้าพ่อเสมอ หรือแม้กระทั่งการยกมือไหว้เมื่อเดินทางออกจากเกาะชาวบ้านก็จะยกมือไหว้ไปทางทิศที่ตั้งศาลเจ้าแม่ก่อนเจ้าพ่อ และบางคนก็ไหว้เจ้าแม่เพียงองค์เดียว

อีกประการหนึ่งคือ ความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิกนั้น มีพื้นฐานมาจากความเชื่อเกี่ยวกับเทพธิดาแห่งท้องทะเล ซึ่งเป็นคติความเชื่อของชาวจีน ผสมกับความเชื่อเรื่องเจ้าที่เจ้าทางของคนไทย หรืออาจมองได้ว่าความไม่แน่นอนของทะเล ทั้งด้านความแปรปรวนของลม พายุ เป็นลักษณะที่สอดคล้องกับเพศหญิง คือมีอารมณ์แปรปรวน ไม่หนักแน่นมั่นคง ซึ่งเป็นการมองผู้หญิงตามที่ระบบวัฒนธรรมให้คุณค่ามาอย่างนั้น นอกจากนี้การต้องเสี่ยงภัยเมื่อออกไปประกอบอาชีพประมงของชาวบ้าน เพราะไม่รู้ว่าจะพบกับอะไรบ้างในทะเล ซึ่งดูกลับและหาความมั่นคงไม่ค่อยได้ ก็ถูกมองว่าเป็นลักษณะของเพศหญิงอีกเช่นกันในแง่ของความเสี่ยงอันตราย เพราะเพศหญิงเป็นตัวแทนของความสลับ ไร้กฎเกณฑ์ ไร้ระเบียบ มีความรู้สึกไวกว่าผู้ชายในแง่ของการใกล้ชิด หรือติดต่อกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ร่างทรงของเจ้าแม่ตั้งแต่แรกเริ่มก็เป็นผู้หญิงมาตลอด การยกเจ้าแม่เกาะจิกเป็นเทพเจ้าสูงสุดของชุมชน จึงเป็นลักษณะที่สัมพันธ์กับค่านิยมของสังคมประมงที่มักจะมองว่าผู้หญิงเป็นเพศที่สำคัญ นอกจากนั้นผู้หญิงในสังคมไทยยังถูกมองว่าเป็นเพศแม่ เป็นผู้ให้ชีวิตและประทานความอุดมสมบูรณ์ให้กับมนุษย์ ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้เทพเจ้าสูงสุดเป็นเจ้าแม่ แทนที่จะเป็นเจ้าพ่อ

สถานการณ์ที่สูงกว่าเจ้าองค์อื่น ๆ ของความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิกยังปรากฏออกมาในลักษณะที่สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องเรือประมงด้วย เมื่อยานางที่เป็นเจ้าคอยคุ้มครองคนบนเรือ ก็

เป็นหญิงเช่นเดียวกัน และตำแหน่งที่แม่ย่านางอยู่ก็คือหัวเรือ ในขณะที่ชาวบ้านเองก็เชื่อว่าเกาะมีลักษณะหรือรูปร่างเป็นรูปเรือ การเลือกที่ตั้งในการสร้างศาลเจ้าแม่หลังใหม่ชาวบ้านอธิบายว่า ต้องการให้ตำแหน่งของศาลเจ้าอยู่บริเวณหัวเรือ (ที่เดียวกับแม่ย่านาง) แต่ส่วนที่ตั้งของศาลเจ้าพ่อจะเป็นตำแหน่งท้ายเรือ (ซึ่งเป็นด้านตรงข้าม) เนื่องจากชาวเรือเห็นว่า หัวเรือสำคัญกว่าท้ายเรือ เพราะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งที่เป็นมงคลต่าง ๆ จะสถิตอยู่บริเวณหัวเรือหรือโขงเรือ (แม้ว่าในความเป็นจริงเกาะจะไม่ได้มีรูปร่างคล้ายเรือ แต่มีลักษณะเหมือนรวงผึ้งก็ตาม)

ส่วนเจ้าพ่อแหลมเทียนและเจ้าพ่อเขาจุมกิงเป็นเจ้าที่ตั้งชื่อตามลักษณะพื้นที่ที่ตั้งศาล ซึ่งเป็นภูมิประเทศที่แตกต่างออกไปจากพื้นราบ คือเป็นแหลมยื่นออกไปในทะเล และเป็นภูเขาที่มีหน้าผาสูงชัน ไม่ใช่พื้นราบหรือที่ตั้งบ้านเรือนของชาวบ้าน ส่วนเจ้าแม่พิมพา ก็คลี่คลายมาจากศาลเจ้าบริเวณต้นไทร ซึ่งเป็นต้นไม้ใหญ่ที่คนนับถือและเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าแม่พิมพาจึงมีฐานะต่ำกว่าเจ้าแม่เกาะจิกแม้จะเป็นผู้หญิงด้วยกัน เพราะเจ้าแม่พิมพานั้นเป็นเจ้าที่ปรับตัวมาจากความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงอยู่ตามต้นไม้ แต่เจ้าแม่เกาะจิกนั้นเป็นเทพเจ้าที่ดูแลทั้งเกาะ ไม่ได้อยู่แต่ในบริเวณใดบริเวณหนึ่งเท่านั้น อีกทั้งยังสามารถออกไปป้องกันชาวเกาะที่ออกไปจับปลาหรือออกไปอยู่ที่อื่นด้วย เจ้าแม่เกาะจิกจึงไม่ใช่เป็นเพียงเจ้าที่ที่มีอำนาจเฉพาะในสถานที่ที่เป็นที่ตั้งเท่านั้น แต่เป็นเทพที่ติดตามชาวบ้านออกไปทุกหนแห่ง สำหรับเจ้าพ่อแหลมเทียน เจ้าพ่อเขาจุมกิง และเจ้าแม่พิมพา ชาวบ้านให้ความรู้สึกที่สำคัญพอ ๆ กัน เพราะเป็นเจ้าชั้นรองลงมาทุกองค์ มีเพียงเจ้าแม่เกาะจิกเท่านั้นที่ใหญ่ที่สุด รองลงมาเป็นเจ้าพ่อมังกร เนื่องจากความสำคัญของเพศหญิงนั้นไม่ได้อยู่โดด ๆ แต่ต้องมีคู่ตรงข้าม คือเพศชาย ซึ่งถึงแม้จะเป็นสถานภาพที่คู่กันระหว่างเทพทั้งสอง แต่การให้ความสำคัญก็จะให้เพศหญิงมากกว่าเพศชายดังได้กล่าวมาแล้ว

แม้ว่าคนในสังคมเกาะจิกส่วนใหญ่จะเป็นคนจีน ซึ่งเป็นสังคมที่มีลักษณะให้ความสำคัญกับเพศชายมากกว่าเพศหญิง แต่สำหรับความเชื่อแล้ว ชาวจีนก็มีความเชื่อในเทพสตรีมานาน ทั้งเทพสตรีที่คู่กับบรรพบุรุษของคตต่าง ๆ และเทพสตรีที่เป็นเทพประจำทะเล ดังนั้นอาจมองได้ว่าให้ความสำคัญกับเพศหญิงในส่วนที่เกี่ยวกับความเชื่อ จึงเป็นลักษณะของการสร้างสมดุลในความสัมพันธ์ระหว่างสองเพศ กล่าวคือในขณะที่เพศชายเป็นผู้ที่มีบทบาทในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นการแสดงออกที่เป็นรูปธรรม เช่น การประกอบอาชีพ หรือการจัดการหรือดำเนินงานต่าง ๆ ในประเพณีและพิธีกรรม ทั้งการให้แรงงานในการเข็นรถ หรือยกองค์เจ้าแม่ในพิธีต่าง ๆ เป็นบทบาทที่ผู้ชายจะแสดงออกได้ชัดเจนกว่าผู้หญิง แต่หากเป็นเรื่องของความเชื่อ ทั้งในด้านการติดต่อกับวิญญาณ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือการแสดงออกทางความเชื่อ และการให้ความสำคัญกับเพศหญิงในด้านฐานะของเทพเจ้า จะเป็นเรื่องทางจิตใจและความรู้สึกที่เป็นนามธรรมมากกว่า การให้ความสำคัญหรือนำหนักของเทพเจ้าที่เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชายจึงเป็นสิ่งที่สามารถถ่วงดุลการให้ความสำคัญกับลักษณะของโครงสร้างทางสังคมซึ่งเป็นชาวจีนที่มักจะให้ความสำคัญกับเพศชายมากกว่าเพศ

หญิง ดังปรากฏอยู่ในชุมชนชาวจีนแทบทุกแห่ง รวมทั้งในชุมชนชาวลัด้วยเช่นกัน ขณะที่ผู้ชายไปออกเรือ ภรรยาอยู่ที่บ้านก็มีข้อห้ามเกี่ยวกับความเชื่อ เช่น ห้ามขยับที่นอน ห้ามนอนกลางวัน ฯลฯ เพราะจะทำให้สามีเกิดอุบัติเหตุ เป็นต้น

บทบาทของความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิก หากมองจากภาพรวมจะเห็นถึงความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม ทั้งในด้านที่มีความแปรปรวนไม่มั่นคง และหาความแน่นอนไม่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของทะเล ซึ่งเป็นธรรมชาติที่ชาวเกาะจิกใกล้ชิดที่สุดในด้านวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพ แต่ในอีกภาวะหนึ่งเจ้าแม่เกาะจิกก็เป็นตัวแทนของแม่แห่งลูก เป็นมารดาผู้ให้ชีวิต และคุ้มครองดูแลลูกให้กินอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ นำความสงบสุขมาสู่ลูกและปกป้องลูกจากภัยอันตราย ทั้งสองด้านเป็นลักษณะของการให้ความสำคัญกับบทบาททางเพศระหว่างหญิงชาย ซึ่งแตกต่างกันตามค่านิยมและการให้คุณค่าทางสังคม และถึงแม้เกาะจิกจะเป็นชุมชนที่มีพื้นฐานของคนจีนซึ่งให้ความสำคัญกับลูกชายมากกว่าลูกสาว โดยเฉพาะในการประกอบอาชีพและสืบต่อกิจการ แต่การให้การยอมรับเจ้าแม่เกาะจิกที่เป็นเพศหญิงก็เป็นลักษณะของการให้อำนาจกับอีกเพศหนึ่งเพื่อถ่วงดุลกันและกัน ในอารยธรรมจีนก็มีความเชื่อในหยิน-หยางซึ่งเป็นตัวแทนของหญิงกับชาย ในอินเดียก็เชื่อในเทพเจ้าซึ่งมีพระชายาหรือศักดิ์เป็นอีกด้านที่สร้างความสมดุลอยู่ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2541 : 100) คนไทยก็เช่นเดียวกัน ที่เชื่อในอำนาจของทั้งหญิงและชาย ดังนั้นการดำรงอยู่และความสืบเนื่องของความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิกซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นความคิดความรู้สึกจึงเป็นสิ่งที่ให้อำนาจแก่เพศหญิง เพื่อสร้างความสมดุลกับการดำรงอยู่ของชุมชนที่ให้ความสำคัญด้านการประกอบอาชีพหรือโครงสร้างทางสังคมส่วนอื่นที่ให้ความสำคัญกับเพศชาย ขณะเดียวกันก็เป็นตัวกำกับบทบาทของกลุ่มต่าง ๆ ให้เป็นไปอย่างเหมาะสม เพื่อความราบรื่นของสังคม ดังนั้นกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ลักษณะทางสภาพแวดล้อมและประชากร หรือส่วนต่าง ๆ ของระบบวัฒนธรรมของชาวเกาะจึงมีความเกี่ยวเนื่องถึงกัน และต่างมีหน้าที่ของแต่ละส่วนซึ่งส่งผลกระทบต่อกัน ระบบความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิกเป็นสิ่งที่มิอยู่เพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนเกาะจิกมาตลอดระยะเวลาของการตั้งชุมชน ทั้งการตอบสนองในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม และตอบสนองความรู้สึกและจิตใจของชาวบ้านได้เป็นอย่างดีมาตลอด ขณะเดียวกันก็เป็นความเชื่อที่มีพัฒนาการและปรับตัวไปพร้อมกับลักษณะสังคมและประชากรที่อาศัยอยู่บนเกาะ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นของระบบความเชื่อที่มีต่อชาวบ้านในชุมชนเกาะจิก เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งในการดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องของชุมชนประมงแห่งนี้

บทบาทหน้าที่ของความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิก

ในส่วนของหน้าที่ของความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิก มีบทบาทสำคัญต่อชาวบ้านเกาะจิกทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและในระดับสังคมหรือชุมชน ซึ่งไม่ได้เป็นเพียงเทพเจ้าที่คุ้มครองและแสดง

สถานภาพของชาวบ้านเกาะจิกเท่านั้น เจ้าแม่เกาะจิกยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจที่สำคัญแก่ชาวบ้านทุกคนด้วย เมื่อแต่ละคนมีปัญหาต่าง ๆ ที่แก้ไขไม่ได้ ก็มักจะมาพึ่งพาเจ้าแม่ ไม่ว่าจะพบปัญหาด้านสุขภาพร่างกายและจิตใจ หรือปัญหาเกี่ยวกับทรัพย์สิน เช่น การป่วยไข้ของคนในครอบครัวโดยไม่ทราบสาเหตุ หรือการตกลงสัญญาขายของทรัพย์สินหรือของมีค่าต่าง ๆ การติดต่อกับเจ้าแม่ในลักษณะของการขอคำอธิบายนี้จะเป็นการติดต่อผ่านร่างทรงเพื่อให้ได้รับคำตอบที่สามารถอธิบายสิ่งที่ชาวบ้านไม่สามารถหาข้อสรุปหรือหาเหตุผลได้ คำตอบของเจ้าแม่ส่วนใหญ่ มักจะเป็นคำตอบที่ชาวบ้านพอใจและถือเป็นข้อยุติ เนื่องจากถึงที่สุดแล้วตนเองก็ไม่สามารถตอบได้ จึงต้องพึ่งพาอาศัยเจ้าแม่ แม้ว่าชาวบ้านหลาย ๆ คนอาจไม่ได้รู้สึกศรัทธาหรือเชื่อถือในตัวคนที่ เป็น “ร่าง” ให้เจ้าแม่ “ทรง” มากนักก็ตาม

นอกจากบทบาทในการให้คำอธิบายสิ่งที่ชาวบ้านหาคำตอบไม่ได้แล้ว เจ้าแม่เกาะจิกยังมีบทบาทในการให้กำลังใจ เมื่อชาวบ้านประสบปัญหา ซึ่งมักจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพหรือการทำมาหากิน ปัญหาเกี่ยวกับการแข่งขัน การสอบ หรือการแข่งขันกีฬา รวมทั้งเมื่อต้องมียกกรรมที่ต้องเกี่ยวข้องกับทางราชการด้วย ส่วนใหญ่มักเป็นเหตุการณ์ที่ชาวบ้านหาทางออกไม่ได้ และไม่รู้จะหันหน้าไปพึ่งใคร การอธิษฐานบนบานศาลกล่าวกับเจ้าแม่ หรือบางครั้งก็อาจเป็นการขอร้องวิงวอน เพื่อให้เจ้าแม่ให้ความช่วยเหลือ จึงเป็นหนทางสุดท้ายที่จะทำให้ชาวบ้านเกิดกำลังใจ เพราะเจ้าแม่เกาะจิกถึงเป็นที่พึ่งสูงสุด และท้ายสุดจริง ๆ ชาวบ้านเกาะจิกเชื่อกันว่า เมื่อใครก็ตาม มีปัญหาเดือดร้อนอย่างถึงที่สุดจนไม่สามารถหาทางแก้ไขหรือหันหน้าไปพึ่งใครได้แล้วจริง ๆ เจ้าแม่เกาะจิกจะดลบันดาล และให้การช่วยเหลือทุกครั้ง แต่ลูกหลานจะต้องช่วยตัวเองอย่างเต็มที่ ก่อน เมื่อไม่ไหวจริง ๆ หรือเข้าขั้นวิกฤติแล้วจึงค่อยมาขอกับเจ้าแม่

นอกจากจะเป็นที่ยึดเหนี่ยวและเป็นที่ยึดทางใจในระดับบุคคลแล้ว เจ้าแม่เกาะจิกยังทำหน้าที่ในระดับชุมชนด้วย ทั้งในด้านการสนับสนุนสถาบันพื้นฐานอื่น ๆ ทางสังคม เช่น สถาบันทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นสถาบันที่มีความสำคัญในลำดับต้น ๆ ของชุมชน ความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิกเป็นสิ่งที่สนับสนุนสถาบันเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดีมาโดยตลอด เพราะชาวประมงทุกคนจะเคารพนับถือและเชื่อว่าเจ้าแม่จะช่วยดลบันดาลให้กิจการของตนเป็นไปด้วยดี ไม่ประสบปัญหา และช่วยคุ้มครองเมื่อต้องออกทะเล ในขณะที่เดียวกันสถาบันเศรษฐกิจก็มีส่วนในการสนับสนุนระบบความเชื่อด้วยเช่นกัน ชาวบ้านหลายคนที่ยกการประมงของตนเจริญรุ่งเรือง หรือพวกที่จับปลาได้มาก ก็มักจะแสดงความขอบคุณต่อเจ้าแม่เกาะจิกด้วยการถวายลิเกในงานประจำปี ช่วงที่มีการประกอบพิธีกรรมไหว้เจ้าของชาวเกาะ บางคนก็ถวายสิ่งอื่นตามกำลังของตนเพื่อแสดงความขอบคุณต่อเจ้าแม่ที่ทำให้ตนทำมาหากินได้อย่างสะดวกและไม่มีอุปสรรคหน้าที่แฝงอีกประการหนึ่งที่ตามมาก็คือ ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในหมู่ชาวบ้าน ทั้งในการจัดงานการประกอบพิธีกรรมร่วมกันอย่างสมานสามัคคี และการกลับมาบ้านของญาติมิตร ทำให้ได้พบปะพูดคุยกันในกลุ่มเพื่อนฝูงร่วมอาชีพ

เดียวกัน โดยไม่มีการชิงดีชิงเด่น ซึ่งแม้ว่าจะมีส่วนทำให้ชาวบ้านเกาะจิกไม่มีความทะเยอทะยานมากมายนัก แต่ก็ยังเป็นผลดีต่อความสงบสุขโดยรวมของทั้งชุมชน ซึ่งจะเห็นได้ว่าในชุมชนไม่ค่อยมีการทะเลาะเบาะแว้งกันอย่างรุนแรง นอกจากนี้ชาวประมงทุกคนบนเกาะยังคอยช่วยเหลือและส่งข่าวถึงกันทางวิทยุเมื่อเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้นกับคนบนเกาะด้วยกัน เพื่อกระจายข่าวให้คนที่ออกไปหาปลาอยู่กลางทะเลอย่างทั่วถึงด้วย

บทบาทหน้าที่ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิกที่มีต่อชาวบ้านก็คือ การผนึกส่วนต่าง ๆ ของสังคมให้เป็นเอกภาพ ความแตกต่างในวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยบนเกาะย่อมจะมีอยู่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่เมื่อมาอยู่ร่วมกัน มีความเชื่อในเจ้าแม่องค์เดียวกัน ทำให้ต่างคนต่างมีความรู้สึกว่าเป็นคนเกาะจิก และเพื่อนบ้านที่อยู่ด้วยกันบนเกาะก็ล้วนเป็นคนเกาะจิกด้วยกันทั้งสิ้น แม้จะมีความแตกต่างทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม แต่ก็มี การปรับตัวเข้าหากันเพื่อความเป็นปึกแผ่นและความมั่นคงของชุมชน อีกทั้งเป็นการแสดงให้คนจากชุมชนอื่นเห็นว่า คนที่มาอยู่ร่วมกันที่เกาะจิก ทุกคนต่างก็เป็นลูกหลานเจ้าแม่เกาะจิกที่คอยดูแลคุ้มครอง เมื่อมีงานประเพณีหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ทุกฝ่ายก็ล้วนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ทั้งงานบุญในวันสำคัญทางพุทธศาสนา งานเทศกาลของชาวจีน เทศกาลของชาวไทย ชาวบ้านทุกคนต่างก็ร่วมกันทำบุญอย่างแข็งขัน ชาวจีนจะไหว้เจ้าหรือบรรพบุรุษของตนก็ไหว้ไป ชาวไทยจะเซ่นไหว้ผีเสื้อนางท้าวก็สามารถทำได้ แต่ทุกคนต่างก็มาร่วมงานของชุมชนเป็นอย่างดี มาทำบุญตักบาตรร่วมกันที่วัด มีการพึ่งพิงพึ่งพาร่วมกัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเป็นงานพิธีเกี่ยวกับเจ้าแม่ ถือเป็นการใหญ่ที่ชาวบ้านทุกคนกระตือรือร้นที่จะมาร่วมงานกันอย่างพร้อมเพรียง ต่างคนต่างแบ่งหน้าที่กันทำเพื่อให้งานของส่วนรวมออกมาดีที่สุดใน เพราะนอกจากจะเป็นโอกาสที่ชาวบ้านจะได้แสดงความเคารพสักการะต่อเจ้าแม่เกาะจิกแล้ว ยังเป็นพิธีที่เชิดหน้าชูตาของคนในชุมชนเกาะจิก เป็นที่กล่าวถึงของคนชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงด้วย

ความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิกยังมีบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มชาวประมงที่มีกิจกรรมแตกต่างกัน กำหนดบทบาทที่เหมาะสมให้กับสถานภาพของเจ้าแม่ ซึ่งเป็นเหมือนผู้อุปถัมภ์แก่ลูกน้องหรือชาวประมงที่มา “ขึ้นของ” หรือขายปลาให้ ทำให้ไม่เกิดความขัดแย้งที่รุนแรง ขณะเดียวกันก็ควบคุมบทบาทของลูกน้องให้สามารถยอมรับความสัมพันธ์และสถานภาพของตน โดยไม่แสดงความขัดแย้งหรือต่อต้าน ทำให้สังคมดำเนินไปอย่างราบรื่นและมีการช่วยเหลือร่วมมือกันอย่างดี ซึ่งสะท้อนออกมาให้เห็นจากความสัมพันธ์ทางสังคมและจากพิธีกรรมของชุมชน

นอกจากนี้ความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิกยังทำให้เกิดความสมดุระหว่างเพศ เนื่องจากสังคมประมงเป็นสังคมที่เปิดโอกาสให้เพศชายเป็นผู้นำในการหาเลี้ยงครอบครัวตลอดจนมีความชำนาญในการใช้เครื่องมือหรืออุปกรณ์ในการทำมาหากินมากกว่าเพศหญิง ระบบความเชื่อซึ่ง

กำหนดให้ผู้หญิงแสดงออกได้มากกว่า เป็นสิ่งที่ช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดในสังคมที่ผู้ชายเป็นผู้มีบทบาททางเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเพศและบทบาทของหญิงชายในเกาะจิกไม่มีความเหลื่อมล้ำอย่างที่ควรจะเป็น ดังเช่นที่ปรากฏในสังคมจีนทั่วไป แต่จะเป็นในลักษณะของการแบ่งหน้าที่กันมากกว่า

ในส่วนของ การเปลี่ยนแปลงและความสืบเนื่องของความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิกก็มี พัฒนาการมาควบคู่กับระบบเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของผู้คนบนเกาะ ในช่วงที่เศรษฐกิจเจริญก้าวหน้ามาก ก็จะมีกิจกรรมที่เกี่ยวกับเจ้าแม่บ่อยครั้ง เช่น การไหว้เจ้าที่ศาลเจ้า การบนบานศาลกล่าวต่าง ๆ เป็นจุดที่ทำให้เกิดประเพณีประจำปีที่สำคัญ

ปัจจัยที่มีผลต่อความสืบเนื่องของระบบความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิก

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงและความสืบเนื่องของความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิก ได้แก่ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ระบบความเชื่อจะมีการปรับตัวอย่างสอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้าน ถ้าช่วงไหนเศรษฐกิจดี ชาวบ้านจะมีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่อย่างเอิกเกริก แต่ถ้าเป็นช่วงที่เศรษฐกิจซบเซา ระบบความเชื่อจะดำเนินไปเงียบ ๆ ภายในชุมชน อีกประการหนึ่งคือ ผู้ที่มีกิจการประมงรุ่งเรืองก็มักจะทำบุญในงานประเพณีเกี่ยวกับเจ้าแม่มากกว่าผู้ที่มีฐานะไม่ดี เนื่องจากส่วนใหญ่ชาวบ้านเชื่อว่าการที่กิจการรุ่งเรืองก็เพราะเจ้าแม่ช่วย ดังนั้น ก็ควรตอบแทนเจ้าแม่ให้มากกว่าคนอื่น ขณะเดียวกัน คนที่ทำประมงขนาดเล็กก็จะคิดว่า เมื่อตนเองทำบุญกับเจ้าแม่ได้ไม่มากเท่าคนรวย ผลผลิตที่ได้รับ (สัตว์น้ำที่จับได้) ก็ย่อมไม่เท่ากันเป็นธรรมดา ซึ่งก็เป็นเรื่องที่ชาวบ้านทุกคนยอมรับเช่นนั้น

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นข้อจำกัดของเกาะจิก ทำให้ระบบความเชื่อมีความเข้มแข็ง เข้มข้น เพราะชาวบ้านอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นเกาะ ห่างจากแผ่นดินใหญ่ ยังต้องพึ่งพิงธรรมชาติ จึงจำเป็นที่ชาวบ้านยังต้องให้อำนาจเหนือธรรมชาติเป็นที่พึ่งในยามคับขัน

สำหรับปัจจัยทางเครือญาติ จะสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงและความสืบเนื่องของความเชื่อในแง่ของการถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ โลกทัศน์และระบบคิดจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ ทั้งการบอกเล่า และการซึมซับรับเอาเองจากสิ่งที่เห็น เพื่อสืบทอดความเชื่อของชุมชนต่อไป

อีกส่วนหนึ่งคือปัจจัยด้านการติดต่อกับภายนอก การรับรู้ข่าวสาร และค่านิยมความทันสมัยของคนในชุมชน ทั้งสามปัจจัยนี้ ส่งผลกระทบต่อน้ำหนักของความเชื่อในแง่ของการปรับตัวเป็นอย่างมาก เพราะเป็นสิ่งที่ชาวบ้านรับรู้และติดต่อกับสังคมอื่น การปรับตัวเข้าสู่ความเป็นเมืองมีมากขึ้น นอกจากจะทำให้มีการแข่งขันในการทำประมงเพิ่มขึ้นแล้ว ยังทำให้ระบบความเชื่อสั่นคลอน และมีบทบาทต่อผู้คนในชุมชนน้อยลง โดยเฉพาะชาวเกาะที่มีโอกาสออกไปทำงานหรือเรียนต่อนอกชุมชนมากขึ้น ย่อมจะรับเอาวัฒนธรรมความเป็นเมืองเข้ามาด้วย ความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิกที่เคยเป็นสิ่ง

ยึดเหนี่ยวหรือเป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้านเมื่อยามคับขัน ก็ย่อมถูกปรับเปลี่ยนไปเป็นเพียงเจ้าที่เจ้าทางของชุมชน ซึ่งไม่สามารถตอบสนองความต้องการต่าง ๆ ที่เพิ่มขึ้น ได้มากเท่าที่เคยเป็นมา

ในโลกคนรุ่นเก่าเจ้าแม่เกาะจิกจึงเป็นความเชื่อที่เป็นตัวแทนของเทพเจ้าแห่งความอุดมสมบูรณ์ คอยคุ้มครองคนเกาะ ควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ให้เป็นไปอย่างราบรื่นและทำให้สังคมดำเนินไปได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของคนในชุมชน หากแต่ในสถานการณ์ปัจจุบัน แม้ความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิกจะยังคงดำรงสืบเนื่องต่อมา และมีบทบาทหน้าที่ต่อชาวบ้านอยู่ก็ตาม แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ถูกปรับเปลี่ยนไปจากเดิมมาก คนแก่คนเฒ่ายังอาจจะยึดเจ้าแม่เป็นที่พึ่งสูงสุด แต่เด็กวัยรุ่นหรือคนหนุ่มสาวโดยเฉพาะพวกที่ไม่ได้ทำประมงย่อมมีความใกล้ชิดกับความเชื่อในเจ้าแม่น้อยลง แม้ศรัทธาจะยังคงมีอยู่แต่การตอบสนองของระบบความเชื่อย่อมไม่ได้เป็นเช่นเดียวกับคนยุคเก่า ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับชุมชนเล็ก ๆ หลายชุมชนมาแล้ว ในอนาคตระบบความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิกอาจมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ ตลอดจนบทบาทหน้าที่ต่างไปจากที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับความต้องการของชาวบ้านที่ยังหลงเหลืออยู่ในชุมชนเป็นหลัก

บทสรุป

จากลักษณะดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมดเกี่ยวกับระบบความเชื่อในเจ้าแม่เกาะจิกและชุมชนประมงแห่งนี้ แสดงให้เห็นว่า กลุ่มชาติพันธุ์ชาวจีนทั้งพวกที่มาอาศัยอยู่ในประเทศไทย และได้ปรับตัวให้เข้ากับคนไทยแล้ว หรือคนจีนที่ยังยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของตนเอง ล้วนมีความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นกับระบบความเชื่อในเทพเจ้าที่ถือเป็นเทพผู้คุ้มครองตนเองให้ปลอดภัย ทั้งจากการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิต สำหรับชาวประมงที่เกาะจิกซึ่งมีคนจีนอาศัยอยู่มากมาตั้งแต่ครั้งที่ตั้งรกรากใหม่ ๆ ยังคงปรากฏร่องรอยความเชื่อในเจ้าแม่ที่ถือเป็นเทพเจ้าแห่งทะเล และเป็นทั้งเจ้าแม่ที่เป็นเสมือนเจ้าที่ คอยคุ้มครองคนบนเกาะ นั่นคือเจ้าแม่เกาะจิก

การประนีประนอมทางความเชื่อระหว่างคนสองกลุ่มที่ปรากฏในชุมชน แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ชาวจีนซึ่งมีความถนัดในการทำประมงอยู่แล้ว กับคนไทยที่อาศัยอยู่ก่อนในชุมชนนั้น หรืออาจมาตั้งรกรากบุกเบิกชุมชนในเวลาไล่เลี่ยกัน ความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองมีการปลุกฝังและถ่ายทอดสู่คนรุ่นต่อมา โดยเฉพาะคนที่ต้องสืบทอดกิจการประมงต่อจากครอบครัว ย่อมได้รับอิทธิพลทางความเชื่อที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นก่อน ทำให้ความสืบเนื่องของความเชื่อดำเนินต่อไป และเป็นสิ่งหนึ่งที่บ่งชี้ถึงความเป็นมาและรากเหง้าของบรรพบุรุษของตน แม้จะมีการผสมผสานกับความเชื่อของกลุ่มอื่นในชุมชนเดียวกันบ้าง แต่ก็ไม่ถึงกับเปลี่ยนแปลงความเชื่อเดิมที่ตนเองมีอยู่ จึงมักพบว่าในชุมชนประมงทะเลเกือบทุกแห่ง ความเชื่อของชาวจีน และความเชื่อของชาวไทยต่างดำรงอยู่อย่างเหนียวแน่น มีการประสานและยอมรับจากทั้งสอง

กลุ่มชาติพันธุ์ และไม่ค่อยมีความขัดแย้ง ทั้งนี้จะมาจากการมีพื้นฐานทางด้านความเชื่อของทั้งกลุ่มชาวจีนและชาวไทย กล่าวคือล้วนมีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติไม่ต่างกันและต้องการเทพเจ้าผู้ที่จะเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและคุ้มครองตนเองเมื่อต้องออกไปประกอบอาชีพอยู่กลางแจ้ง เมื่อต้องมาอยู่ร่วมในชุมชนเดียวกัน ก็ต้องการความเป็นปึกแผ่น ความเป็นญาติมิตรพี่น้อง และเพื่อความรู้สึกมั่นคง ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของทั้งสองกลุ่ม จึงอยู่ร่วมกันได้อย่างไม่มีความขัดแย้ง ในขณะเดียวกันก็อาจมีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เข้ากันได้มากขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนได้อย่างทั่วถึง ทั้งในระดับกลุ่มและในระดับปัจเจกบุคคล

บรรณานุกรม

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ยุคสมัยไม่เชื่ออย่าลบหลู่. กรุงเทพฯ : แพรว, 2541.

พรพรรณ จันทโรนานนท์. "ปูนเถ่ากง เทพท้องถิ่นของคนจีนในเมืองไทยแพร่หลายมากที่สุด."

ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 11 , ฉบับที่ 4 (กุมภาพันธ์ 2533) :62 – 74.

วิญญู จิตต์ธรรม. ความเชื่อ. สงขลา : โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์, 2522.

วินัย พงศรีเพียร. ศิลปวัฒนธรรมไทย-จีนศึกษา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532.

สาครศษเขตต์ , หลวง. จดหมายเหตุความทรงจำสมัยฝรั่งเศสยึดจันทบุรี ตั้งแต่ พ.ศ. 2436-2447.

พิมพ์ครั้งที่ 2. นครหลวง : แพร่พิทยา, 2515.